

SESSIE 4: DE ANDER: Spiegel en gevaar

Sprekers

Paul Verhaeghe is klinisch psycholoog en psychoanalyticus, en doceert als gewoon hoogleraar aan de universiteit Gent 'psychoanalytische therapie 'Klinische psychodiagnostiek'.

Piet Chielens is coördinator van het 'In Flanders Fields Museum' te Ieper.

Erwin Mortier, auteur, debuteerde in 1999 met de roman 'Marcel'. Later volgde de roman 'Mijn tweede huid'. Hij maakt ook gedichten.

'De onderhandelingstafel van de geschiedenis'

Vanuit ieders insteek wordt de metafoor 'De Ander: spiegel voor identiteit die we soms liever niet zien' toegelicht. Zo geeft Piet Chielens een ruime kijk op vluchtelingen vanuit het perspectief van de Eerste Wereldoorlog en belicht Erwin Mortier samen met fotografe Lieve Blancquaert de hedendaagse vluchteling in *Niemand weet dat ik een mens ben*. Geconfronteerd met een veelkleurigheid aan mensen, sluiten wij graag de ogen voor de ander, maar Chielens roept op te kijken naar het verleden om zo onze eigen vergeetachtigheid te bestrijden: zo was een vijfde van alle Belgen op de vlucht tijdens Wereldoorlog I. Aan de hand van foto's schetst Chielens de ontvangst van de Belgen in onze buurlanden. Eerst enthousiast onthaald door de Britten, heette het al snel dat deze nieuwelingen hun jobs inpikten. Later konden de Belgen dan wel terecht in de oorlogseconomie. In Nederland daarentegen kon men dan weer niets met de Belgen en maande men ze aan terug te keren. Zij die dat niet deden, werden opgesloten in kampen. Ook naar Frankrijk vlucht men voor de verschrikkingen van Den Grooten Oorlog. Velen blijven er jaren, waardoor kinderen hun moedertaal verliezen.

Chielens pleit aan de hand van het verhaal van Ivonna Carrein om deze verhalen te blijven vertellen. Enkel zo kunnen we De Ander voorstellen als iemand die we in onze geschiedenis zelf zijn geweest.

Ivonna Carrein werd geboren in een gezin van 10 kinderen uit Zillebeek. Het oorlogsgeweld deed hen vluchten richting Frankrijk, zonder evenwel te weten waar ze terecht zouden komen. Bij elk station dienden 25 mensen uit te stappen die zich dan vervolgens moesten zien te redden. Op die manier kwam Ivonna terecht in de Vendée, waar ze gelukkige tijden beleefde en de l'Oise, waar het vluchten zijn tol eiste en haar jonge zusje overleed. Pas in 1921 keerde ze terug, met twee foto's die haar hele leven in zich droegen.

Erwin Mortier legt het verband tussen de verhalen van vroeger en asielzoekers uit Rwanda en Burundi. Zij verlangen óók om in onze samenleving een plek te vinden, net als wij in vroegere tijden.

Paul Verhaeghe stelt dat identiteit zich op een beperkte of op een ruimere manier kan ontwikkelen. Wanneer we de Ander gelijkstellen aan Gevaar, ligt generaliseren op de loer en krijgen we een identiteitsversterkend effect: wij zijn de goede, de anderen de slechte. Wanneer je echter een stap achteruit zet, zie je dat hun verhalen ook deel uitmaken van onze geschiedenis. Wanneer deze verhalen op een open manier aan leerlingen verteld worden, krijgen we ander beeld van onze identiteit: wat wij hebben meegemaakt, maken mensen vandaag de dag óók mee.

Waar er gevlucht wordt in familie of groep, hebben mensen een zekere houvast, maar asielzoekers komen steeds vaker alleen aan, wat op persoonlijk vlak een drama is. Zij hebben nood aan economische integratie, zodat ze deel kunnen hebben aan de maatschappij waarin ze terecht zijn gekomen. Gebeurt dat niet, dan gaan ze op zoek naar andere groepen waarbij ze kunnen aansluiten en loopt het soms fout. Volgens Mortier heb je twee soorten vluchtelingen: zij die hun familie verloren zijn en de gelukszoekers. Hun ontreddeing wordt versterkt door ons opvangsysteem, wat hen passief maakt: in ons systeem ben je een nummer of een dossier en als vluchteling word je als crimineel, als illegaal bestempeld. Enerzijds is het opvallend dat men België een veilig land vindt en hier best ook wel gelukkig is: hier zal men tenminste niet op een landmijn lopen. Maar hun gevoel is dubbel: België is ook een koud land in alle opzichten van het woord.

Piet Chielens benadrukt dat er over deze sombere tijd meestal niet gesproken wordt: je moet de volgende generatie niet opzadelen met die verhalen, heet het, en men verdringt ze vervolgens. Volgens Verhaeghe is dat ook niet zo gek: vluchtelingen belanden al te vaak in een depressie. Wanneer je luistert naar een depressief iemand, zegt deze dat hij niets meer betekent en niets meer verlangt: hij bestaat niet meer. In essentie is een depressie identiteitsverlies, en wanneer men, zoals vluchtelingen, niets meer heeft, ligt de weg naar depressie open.

Voor Verhaeghe is er tevens een duidelijk verband tussen de rijkdom van Vlaanderen en onze uitsluitingsmechanismen. Nochtans is economische integratie belangrijk: een maatschappij die een te sterke ongelijkheid vertoont, krijgt problemen. Zo tonen Wilkinson en Pickett in *The Spirit Level* overtuigend aan dat een grotere inkomensongelijkheid leidt tot negatievere effecten en een land dat conservatief-religieus is met sterke normen en waarden, heeft ook het meeste te kampen met drugs en criminaliteit. Intuïtief verwachten we dat die negatieve effecten zich zouden vertonen in de laagste klasse, maar de effecten zijn verdeeld over alle sociale klassen. Chielens beaamt dit: de basis moet een gelijke wereld zijn waarin de vluchteling terecht komt, dan verloopt de integratie vlotter. Boeren die in Wereldoorlog I in landbouwgebied terechtkwamen, waren snel geïntegreerd. Kwam men als boer in de mijnen terecht, dan had men het meestal erg kwaad.

Hoe kunnen we daar vanuit het onderwijs en de maatschappij iets aan doen? Verhaeghe ziet een wisselwerking tussen wat gezegd en wat geweten mag worden. Vanuit klinisch perspectief loopt men bij verdringing het risico dat het verhaal zich gaat herhalen. Daarom moeten we onze jonge mensen deel laten uitmaken van deze oude verhalen, en dan liefst persoonlijke verhalen. Dit hoeft niet beperkt te blijven tot de les geschiedenis, maar kan ook in het aanbrengen van narratieven relevant zijn. Voor Chielens is de eerste opdracht beseffen dat deze twee oorlogen hét verhaal vormen van het grote Europese narratief. Die verhalen zijn niet ver weg: we moeten ze omarmen. Dat kan in onderwijs, maar ook in samenwerking met partners. Mensen moeten volgens Chielens leren om zich heen te kijken en meer oog te hebben voor het DNA van de streek. Dat kan te voet of met de fiets, zodat we het landschap met onze vijf zintuigen kunnen waarnemen. Erwin Mortier beklemtoont dan weer dat geschiedenis een onderhandelingstafel is waaraan we allemaal plaatsnemen. We moeten vooral kijken naar wat leeft in de samenleving vandaag en hoe de geschiedenis ons daarbij kan helpen. Het is belangrijk dat elke nieuwe generatie vragen stelt.

De onderhandelingstafel van de geschiedenis, laten we daar mee afsluiten.